

העיתון הכלכלי הבריטי, **פייננשל טיימס** (Financial Times), פרסם ב-26 ביוני 2009 את דבר גילויים של מסמכים חדשים מן הארכיון הלאומי של אנגליה המעידים, כי נתן מאיר רוטשילד, מייסד הענף האנגלי של שושלת הבנקאים הנוודעת, וג'יימס ויליאם פרשפילד (Freshfield), שהקים את משרד עורכי-הדין החשוב ביותר ב"סיטי" של לונדון במאה התשע-עשרה, גרפו רווחים נאים מן הסחר בעבדים ומן העבדות במושבות הבריטיות – אף ששניהם הוצגו עד כה כתומכים בביטול העבדות. ידיעה זו מדגישה כמה עניינים חשובים לכל היסטוריון.

ראשית, ועובדה ידועה לכול: בני-אדם הם יצורים מורכבים, ולפיכך אין כמעט דמות היסטורית שמעשה וכתביה חפים כליל מסתירות וניגודים. נתן רוטשילד, כך מסתבר, לא היסס אמנם לקבל עבדים כעירבונות להלוואותיו, אך הוא גם היה הבנקאי שדאג להלוואה שנדרשה לתשלומי הפיצויים (העצומים, במושגי הימים ההם) לבעלי המטעים במושבות כדי שיסכימו לשחרר את העבדים. משרד עורכי-הדין של פרשפילד ייצג אמנם בעלי מטעים (ואף תבע בשמם את דמי הפיצויים על שחרור העבדים), אך הוא עצמו היה פעיל באגודה דתית-נוצרית שהטיפה לביטול העבדות.

שנית, מעטים היו האירופאים, ממדינות מערב אירופה ומבני המושבות של מדינות אלה ב"עולם החדש", שלא היו מעורבים בדרך זו או אחרת בין המאות השבע-עשרה לתשע-עשרה ב"סחר המשולש" (אירופה-אפריקה-אמריקה) ולא הפיקו תועלת מעמל העבדים. גם הוגי-דעות בולטים של תנועת הנאורות ראו בכלכלה המושתתת על עבדות עניין מובן מאליה. ג'ון לוק (Locke), למשל, המטיף הגדול לסובלנות ולשוויון זכויות, פתח את **המסכת הראשונה על הממשל המדיני** (1689) במשפט הידוע: "עבדות היא מצב כה נתעב ואומלל של האדם, וכה מנוגדת היא לאופי הנדיב ולאומץ של אומנתו, עד כי אין להעלות על הדעת, שאנגלי, ובייחוד אם הוא ג'נטלמן, ינסה להצדיק אותה". אבל אותו לוק השקיע כסף רב במניות של "החברה המלכותית לאפריקה" (Royal African Company), הארגון העיקרי של הסוחרים הבריטים שעסקו בסחר בעבדים, ואף היה ממנסחי החוקה של מדינת קרולינה, חוקה שהעניקה גושפנקה מלאה למשטר העבדות. סתירה מפליאה כזו אפשר למצוא גם בעמדותיו של דייוויד יום (Hume) באמצע המאה השמונה-עשרה ושל פילוסופים ומנהיגים רבים נוספים. העבדות של אפריקנים באמריקה, על כל

היבטיה, הייתה חלק כה מרכזי של הכלכלה העולמית בתקופה הנדונה, שאיש לא היה יכול להינתק ממנה באופן מוחלט. "כולנו אשמים", זעק ויליאם וילברפורס (Wilberforce), המנהיג החשוב ביותר של המערכה לביטול העבדות, בנאום בפני הפרלמנט הבריטי בשנת 1789, ובו תיאר את הזוועות המתרחשות על אניות העבדים החוצות את האוקיינוס האטלנטי.

שלישית, סחר העבדים האטלנטי והעבדות של השחורים ברחבי העולם האמריקני, שלא הסתיימה מבחינה חוקית עד שלהי המאה התשע-עשרה, הם נושאים שאינם יורדים מסדר היום גם במאה העשרים ואחת. בארצות-הברית, כמובן, מורשת העבדות – בעיות כלכליות-חברתיות שעודן מנת חלקם של צאצאי עבדים, אי-שוויון ושרידי גזענות, רגשי אשם – ניכרת בה היטב אפילו בימים אלה, שבהם מכהן נשיא ממוצא אפריקני בבית הלבן. באפריקה, ובייחוד במדינות לאורך החוף המערבי של היבשת, שאוכלוסייתן הייתה הקורבן העיקרי של הסחר בעבדים, התוצאות של הניצול וההגירה הכפויה וזיכרון ההשפלה הם עדיין כוחות חזקים שמעצבים שם את הקיום ואת תפישות העולם. אך גם במדינות של אירופה המערבית לא חדל הפרק הארוך של אחריות לעבדות מלהטריד את הציבור – והראיה: אינספור אירועים, כנסים, ספרים ומאמרים, תוכניות לימוד מיוחדות ומוזיאונים חדשים לתולדות העבדות, שראו אור בשנת 2007 לציון מלאת מאתיים שנה לחוק הבריטי שאסר על הסחר בעבדים. עם זאת הקובץ המיוחד בגיליון זה של **זמנים**, המבוסס על הכנס הבינלאומי שנערך באוניברסיטת תל-אביב בדצמבר 2007, הוא אחד מן הפרסומים המעטים מאוד שקיימים בשפה העברית על אחד הנושאים החשובים ביותר בהיסטוריה המודרנית.

שני מאמרים נוספים בגיליון, שחורגים מן הקובץ על ביטול הסחר בעבדים, מלמדים אותנו, כי קולוניאליזם, אלימות, גיוס כפוי לצבא, ניצול, איבה לכובש ולמשעבד – כל אלה התרחשו לא רק מעבר לים, אלא גם בקרב מדינות שכנות ביבשת אירופה, ולא רק בעבר הרחוק, אלא אף בעשורים האחרונים. קווי דמיון מעניינים מתגלים, למשל, בין השלטון הנפוליאוני באיטליה בתחילת המאה התשע-עשרה לבין השלטון הסובייטי בצ'כיה במשך עשרות שנים במאה העשרים. והמחיר בחיי אדם ובהרס, בטרומה ובמורשת השנאה – באפריקה ובהאיטי, באירופה אחרי נפוליאון ובצ'כיה בימינו – הוא תמיד כבד מנשוא, גם דורות רבים אחרי השחרור מן הכבלים.